

Melati lezing door Eveline Buchheim

14 augustus 2026

Nationale Herdenking
15 augustus 1945

Laveren tussen connecties en controverses

Een ander verhaal over leven onder de Japanse bezetting

Op 15 augustus is het ruim tachtig jaar geleden dat er officieel een einde kwam aan de Japanse bezetting en de oorlog in de Pacific. De herinnering eraan blijft voor velen nog steeds beladen. Bij het staatsbezoek van de Japanse keizer afgelopen juni benadrukten de staatshoofden de eeuwenoude vriendschap tussen Nederland en Japan. Zowel koning Willem-Alexander als keizer Naruhito gingen in hun toespraken kort in op de bezetting van voormalig Nederlands-Indië en het leed dat er veroorzaakt werd. De keizer verwees naar de mensen *'die tot op de dag van vandaag pijn uit die tijd met zich meedragen'*¹. De koning benoemde de diepe wonden die in de pijnlijke episode in de Tweede Wereldoorlog zijn ontstaan en die in de generaties erna doorwerken.² Daarmee gaven ze beiden het signaal te beseffen dat deze ervaring een grote impact heeft gehad op levens van mensen.

De duidelijke verschillen tussen de reacties op dit laatste staatsbezoek en die in 1971 en 2000 laten zien dat de verbittering over de wreedheden langzaam van de voorgrond aan het verdwijnen is. Hoewel het decenniaoude vijandbeeld nog wel aanwezig is, komt er steeds meer ruimte voor verhalen die meer gelaagdheid en nuance vertonen. Was het voor veel voormalige bewoners van koloniaal Indonesië evident dat hun 'vertrek uit het paradijs' vooral te wijten was aan de Japanse bezetting, volgende generaties krijgen steeds meer oog voor de eeuwenlange koloniale onderdrukking die daaraan vooraf ging. Ook lijkt er intussen meer ruimte te komen om uiteenlopende ervaringen tijdens de bezetting te benoemen. Dat het dominante narratief echter jarenlang dat van vanzelfsprekende animositeit bleef is te begrijpen. Veel mensen die tijdens de oorlog vriendschappelijke banden onderhielden met Japanners hadden alle baat bij een eensluidend verhaal waarin afkeer en distantie de boventoon voerde. Daarnaast was er nauwelijks ruimte voor reflectie doordat de onafhankelijkheidsoorlog vrij snel na het uitroepen van de republiek Indonesia op 17 augustus 1945 begon.

Sinds het einde van de oorlog werden verhalen over min of meer vriendschappelijke, zelfs intieme, connecties

tussen Nederlanders en Japanners het liefst zo snel mogelijk onder het tapijt geveegd. Het ging zelfs zo ver dat veel kinderen die geboren werden uit verhoudingen tussen Japanse mannen en Nederlandse vrouwen pas heel laat in hun leven te horen kregen wie hun vader was.³ Dat Japans Nederlandse contacten tijdens de bezetting genuanceerder en complexer waren dan vaak werd aangenomen ligt eigenlijk nogal voor de hand. Ook in oorlogstijd herstelt het gewone leven zich na de aanvankelijke schok tot op zekere hoogte vaak weer. En de nieuwe verhoudingen kunnen soms kansen bieden. Marie-Thérèse is daar bij uitstek een voorbeeld van.

Voor ik dieper inga op de relatie tussen de van oorsprong Belgische Marie-Thérèse Brandenburg van Oltsende-Geyssens en de Japanner Minoru Sakata wil ik kort iets vertellen over hoe de hoofdpersonen hun levens in de bronnen vormgaven. Wanneer mensen hun leven beschrijven, mondeling of op schrift, geven ze altijd een bepaalde versie van de werkelijkheid. Biografische teksten beschrijven niet primair feiten, maar vooral hoe auteurs deze feiten hebben ervaren.⁴ Ook de manier waarop mensen zich een zelfde voorval herinneren verschilt per persoon. De verklaringen van mensen die bijvoorbeeld gehoord werden door de inlichtingendienst NEFIS over andermans gedrag tijdens de oorlog zijn vanzelfsprekend vaak persoonlijk gekleurd. Overigens was niet iedereen overtuigd van de waarde van die verklaringen. In het archief zijn in de kantlijn handgeschreven opmerkingen te lezen die vragen stellen bij het gerapporteerde, of het zelfs betitelen als onzin.

Van Marie-Thérèse en Minoru zijn slechts een beperkt aantal persoonlijke brieven en briefkaarten uit de oorlog bewaard gebleven. Er zijn weliswaar meer schriftelijke bronnen overgeleverd waarin hun leven beschreven wordt, maar deze zijn bijna altijd met een specifiek doel gemaakt, bijvoorbeeld processen-verbaal. Doordat ik op enig moment toegang kreeg tot het privéarchief van de familie Sakata met daarin contemporaine bronnen die een ander licht wierpen op hun verhouding werd een meer afgewogen duiding van de connectie tussen Minoru en Marie-Thérèse mogelijk. Desondanks blijven er losse draadjes.

Door vanuit verschillende perspectieven dieper in te gaan op één casus, kan ik die diversiteit in het dagelijkse leven ter plaatse goed laten zien. De connectie tussen Marie-Thérèse en Minoru heeft banden met de koloniale geschiedenis en met de Japanse

bezetting van Indonesië. Marie-Thérèse werd in 1893 geboren in Leuven als dochter van een dagloner. Ze slaagde er in het voorjaar van 1917 in Brussel te verlaten om in Amsterdam te trouwen met de in Nederlands-Indië gewortelde Frederik Brandenburg van Oltsende. Hoe haar dit gelukt is, blijft onduidelijk. Maar het zal beslist niet eenvoudig geweest zijn uit door Duitse militairen bezet Brussel te vertrekken. Wat in ieder geval wel duidelijk wordt, is dat Marie-Thérèse haar milieu op een indrukwekkende manier wist te ontstijgen. In 1921 vertrok het echtpaar naar Java waar Frederik was geboren en waar hij in 1929 zijn vader opvolgde als directeur van de theeonderneming Pasir Nangka in West-Java. Eenmaal op Java maakte het echtpaar al snel deel uit van de koloniale elite.

Dat veranderde abrupt in mei 1940 na de Duitse inval in Nederland. Op 12 mei werd eerst Frederik, en een dag later zijn vrouw, gearresteerd op verdenking van pro-Duitse sympathie en NSB-lidmaatschap. Sinds het midden van de jaren 1930 en na het bezoek van Ir. Mussert aan Nederlands-Indië werd die partij daar steeds populairder. Mussert werd zelfs ontvangen door gouverneur-generaal de Jonge en bij de bijeenkomsten zaten veel hoogwaardigheidsbekleders in de zaal.⁵ Het bericht dat over Frederiks arrestatie in de Indische pers verscheen maakte in ieder geval duidelijk dat hij op Java vijanden had: ... *'de "Grand Seigneur" van Batavia, directeur van Pasir Nangka", die het geld, dat hij door zijn administrateurs van het Thee-en Kinaland liet verdienen, voor een deel spendeerde aan zijn misdadige hobby van financiering 'van het Bandoengsche Schendblaadje "Het Licht", is vandaag uit zijn mooie huis aan Raden Saleh gehaald en zal worden geïnterneerd.'*⁶ Volgens Marie-Thérèse had Frederik die vijanden vooral te danken aan zijn tijdelijke directeurschap van persbureau Aneta na de onverwachte dood van oprichter en directeur Dominique Berretty bij de crash met *De Uiver* in 1934.⁷

Door de internering bleven de bezittingen van Brandenburg van Oltsende onbeheerd achter. Hij machtigde procuratiehouder Sibejn van Pasir Nangka om namens hem alles te doen wat nodig was om het bedrijf te continueren. Vrij snel werd duidelijk dat landsadvocaat Mr. Borgman Brouwer, een van de commissarissen van Pasir Nangka, zelf directeur wilde worden. Het echtpaar beschouwde hem tot dat moment als een goede vriend. Borgman Brouwer werd lid van de Commissie voor het Rechtsverkeer in Oorlogstijd. Op 14 juni 1940 kreeg Frederik een brief dat hij als directeur

ontslagen werd en dat alle functies en rechten van Pasir Nangka overgenomen zouden worden door de Commissie.⁸ Het zat Frederik niet lekker en vanuit de gevangenis schreef hij lange stukken om hiertegen te ageren. Borgman Brouwer werd uiteindelijk wel waarnemend directeur.

In september 1941 werd Frederik vrijgelaten omdat hij terminaal ziek was, hij stierf vlak daarna in het Militair Hospitaal in Magelang. Marie-Thérèse was ervan overtuigd dat haar man was vermoord. Zijzelf werd ook in vrijheid gesteld omdat het nog maar de vraag was *'... of zij niet slechts gevaar opleverde zolang zij aan de zijde van haar echtgenoot stond'*.⁹ Dat bleek, zoals we nog zullen zien, buiten de waard gerekend. Marie-Thérèse handelde meteen voortvarend, ze schakelde om te beginnen haar koloniale connecties in. Ze werd opgevangen door P.J.A. Idenburg, een goede vriend van het echtpaar, die op dat moment directeur was van het kabinet van de gouverneur-generaal jhr. A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer.¹⁰

Dit veroorzaakte heel wat ophef in de 'Bataviase society'. Het Soerabaijsch Handelsblad plaatste op 20 oktober 1941 een lang artikel dat aan duidelijkheid niets te wensen over liet met de titel: *'Men spreekt over: Het geval Brandenburg en het geval Idenburg. De eenig mogelijke consequentie van betoonde vriendschap'*. De strekking was dat Idenburg in zijn positie nooit onderdak had mogen verlenen aan een landverraadster en dat hij er goed aan zou doen zijn positie in dienst van de gouverneur-generaal vrijwillig ter beschikking te stellen.¹¹ Dat deed Idenburg niet. Maar met het verleende onderdak bleek hij uiteindelijk wel zijn kansen om minister van koloniën te kunnen worden definitief te hebben verspeeld.

De status die Marie-Thérèse had op het moment van haar vrijlating werd niet eenduidig geïnterpreteerd. Zelf zag ze Frederiks en haar eigen vrijlating als een bewijs dat de gezagdragers eindelijk tot inkeer waren gekomen en dat ze hadden ingezien een fout te hebben gemaakt. De procureur-generaal maakte echter duidelijk dat Marie-Thérèse weliswaar niet meer geïnterneerd was, maar dat ze evenmin in vrijheid was gesteld en dat ze zeker geen eerherstel had gekregen. De autoriteiten gelastten haar onmiddellijke vertrek uit Batavia. Ze moest onderdak nemen in Hotel Kalimantan in Salatiga, waar ze beperkt bezoek mocht ontvangen en waar ze voortdurend werd geobserveerd. De ophef die was veroorzaakt in het centrum van de macht moest zo snel

mogelijk gesust worden.

Pas op het moment van de Japanse inval enkele maanden later kon Marie-Thérèse het heft weer in eigen handen nemen. Dat deed ze, zoals vanouds, met verve. Al op 6 april 1942 stond ze voor de – helaas gesloten deuren – van haar villa. De vernedering die ze in haar ogen door de internering had doorgemaakt, maakte dat ze alles op alles zette om weer te gaan wonen aan de Raden Salehlaan 47. Dat lukte eigenlijk verrassend snel. Toen ze naar het gebouw van de Bataviase Petroleum Maatschappij ging dat nu werd gebruikt als militair hoofdkwartier, om haar sleutels terug te krijgen, liep ze een Japanse militair tegen het lijf die haar man bleek te kennen uit de planterswereld. Hij bemiddelde voor haar in contacten met de Japanse autoriteiten met als gevolg dat ze enkele dagen later alsnog intrek kon nemen in haar huis.¹²

Het blijft moeilijk precies na te gaan welke wegen ze bewandelde om de Japanse autoriteiten te overtuigen hiervoor toestemming te geven. Maar het lukte en ook de aanzienlijke kunstcollectie van het echtpaar Brandenburg mocht in de villa bij elkaar blijven. Marie-Thérèse werd aangesteld als cicerone voor de collectie die volgens haar nu aan de keizer van Japan toebehoorde. De Japanse autoriteiten gaven haar bovendien toestemming om het kantoor van Pasir Nangka, dat gevestigd was op Raden Saleh 49, te beheren. Daarvoor kreeg ze fl. 150 per maand uitgekeerd. Gedurende de gehele oorlog kon ze beschikken over de opbrengsten van Pasir Nangka.

Het duurde tot het voorjaar van 1942 voor de paden van Minoru en Marie-Thérèse elkaar op Java kruisten. Minoru werkte in de jaren 1930 onder andere als journalist en had in Nagoya een avant-garde fotoclub opgericht.¹³ Hij had naam gemaakt als gerenommeerd avant-garde fotograaf en publiceerde theoretische essays over fotografie.¹⁴ In 1941 werd hij gemobiliseerd en onderdeel van het 16e leger. Hij kwam naar Java en werkte bij het Propaganda bureau (*Sendenbu*) van het leger.

Over de wijze waarop ze elkaar ontmoetten, en zeker over de aard van hun relatie gaven beiden een totaal andere lezing. Minoru vertelde dat hij haar in april 1942 ontmoette op een feestje van de Italiaanse operazangeres Nunu Sanchioni. Korte tijd daarna kregen ze een verhouding. Volgens Marie-Thérèse was Minoru aangesteld om te helpen met de Japanse vertaling van de catalogus die gemaakt moest worden van haar

In haar Memorandum beschrijft ze hem welwillend, maar met een zekere afstand. Het viel haar wel op dat Minoru *'een begrijpend mensch [was] en niet altijd snauwde'* en zeer Westers georiënteerd was.¹⁵ Marie-Thérèse vroeg hem steeds vaker om hulp, die hij steevast bood. In haar naoorlogse uitingen over hem sluit ze aan bij de gangbare stereotypen over de afzichtelijkheid van de Japanners. *'... Sakata, een doodarm man, van zeer onbetekenende komaf (...), een zeer lelijk, bijna mismaakt man bovendien...'*

Zowel van Nederlandse zijde als van de kant van Japanners werd de relatie tussen Marie-Thérèse en Minoru argwanend gadeslagen. Geheel in de lijn met het stereotype dat vrouwen bij uitstek geschikt waren voor spionageactiviteiten, verdachten zowel Nederlanders als Japanners haar daarvan. Marie-Thérèse beschreef in haar Memorandum dat Minoru toen hij een geschrift met anti-Japanse strekking in haar huis vond erg kwaad werd. Hij zei dat er al vele klachten bij de militaire politie over haar waren binnengekomen en dat hij haar tot nu toe steeds in bescherming had genomen.¹⁶

Marie-Thérèse kon tot het einde van de bezetting in haar eigen woning blijven wonen. Over de manier waarop liepen de verhalen – opnieuw – uiteen. In haar naoorlogse verklaringen stelde ze in haar eigen huis geïnterneerd te zijn geweest en benoemde ze de martelingen en wreedheden die ze moest ondergaan. De foto's uit die tijd uit het Sakata archief vertellen een heel ander verhaal. We zien haar op de foto's onberispelijk en zelfs chic gekleed in haar luxueuze villa stralend tegen Minoru aangevleid zitten.¹⁷

Het was zijn superieuren intussen opgevallen dat Minoru wel erg vaak verbleef in de statige villa aan de Raden Salehlaan en ze sommeerden hem een eind te maken aan zijn persoonlijke bezoeken aan Marie-Thérèse. Hij werd gedetacheerd bij de no. 3 Air Control Group.¹⁸ Hij verbleef daardoor vaak in Singapore en Malang. Zijn bezoeken aan Marie-Thérèse bleven desondanks doorgaan en in maart 1944 werd Minoru teruggestuurd naar Japan. Meteen na aankomst werd hij ontslagen, hij zou nooit meer op Java terugkeren. Zijn directe baas Adachi kreeg eind 1944 wel nog de kopie van het Japanse familieregister waarin het huwelijk tussen beiden geregistreerd was. Hij besloot het te negeren omdat hij dit huwelijk een vreselijke schande vond voor

de Japanners. Adachi werd op 29 juni 1946 door NEFIS ondervraagd in de Glodok gevangenis en hij uitte zich behoorlijk negatief over Minoru en diens halsstarrigheid.

In het Sakata-archief bevindt zich een brief die Marie-Thérèse op 21 juni 1944 stuurde aan Minoru in Japan met daarin een combinatie van zakelijke en persoonlijke informatie.¹⁹ Ze spreekt haar verlangen naar hem uit en geeft aan dat ze zo snel mogelijk naar Japan wil komen. Of haar gevoelens in deze brief oprecht waren, of dat ze Minoru vooral wilde gebruiken om inderdaad naar Japan te kunnen gaan, is niet meer te achterhalen. Het is maar de vraag hoe realistisch dit plan was, en als ze er al zou komen hoe zou ze er moeten aarden of overleven? Voor iemand die zo leunde op haar netwerk leken de perspectieven in een voor haar onbekend land buitengewoon ongunstig.

De zakelijke informatie in de brief is veelzeggender. Marie-Thérèse schrijft over chemicaliën die zij in Batavia gaat kopen om naar Japan te sturen. De chemicaliën zouden gebruikt moeten worden voor de productie van lichtgevendende verf. Deze informatie is vooral interessant in combinatie met enkele telegrammen en brieven die uitgewisseld werden tussen Minoru en enkele van zijn superieuren over de samenwerking met Marie-Thérèse. Het suggereert dat er Japanse militairen waren die gebruik maakten van haar netwerk en connecties én dat de export in ieder geval bij enkele militaire kopstukken bekend was.

Toen de oorlog voorbij was begreep Marie-Thérèse dat ze haar bakens moest verzetten. Vanzelfsprekend waren er op dat moment veel mensen die informatie hadden over haar levenswandel tijdens de oorlog. Het was nu zaak ervoor te zorgen dat haar vaderlandslievendheid benadrukt werd. Al in september 1945 doneerde ze zesduizend gulden aan het Rode Kruis, stuurde blikken melk en stelde haar auto beschikbaar.²⁰ Het mocht niet baten. Begin November 1945 begon de NEFIS met een uitvoerig onderzoek naar haar gedragingen tijdens de bezetting. In december werd ze gearresteerd, nu door een vertegenwoordiger van het Australisch bureau van oorlogsmisdaden. Kort daarna werd ze geïnterneerd op het eiland Onrust.

Tijdens het onderzoek naar haar gedrag door NEFIS kwamen naast verklaringen ook schriftelijke bewijzen boven water. Onder haar naam werden in 1943 vier artikelen in de Japanstalige krant Java Shinbun gepubliceerd die gepresenteerd werden als haar

memoires. Het doel van deze memoires werd in de krant expliciet benoemd: *de Joodse samenzwering ontmaskeren; de wreedheden van de regering van Nederlands-Indië onthullen; de bewegingen van vijandige onderdanen blootleggen en als waarschuwing dienen voor Japanners die de vijand ter wille zijn.*²¹ Ook haar huwelijk met Minoru kwam uit de onderzoeken naar voren. Het schriftelijke bewijs daarvoor had echter nog niemand bij de NEFIS gezien.

Delen van de artikelen uit Java Shinbun komen overeen met de wijze waarop gebeurtenissen in andere teksten van Marie-Thérèse werden beschreven, zoals in haar Memorandum dat ze samenstelde voor haar rechtszaak tegen het Beheersinstituut in Den Haag.²² Voor een deel stonden er in de Java Shinbun overdrijvingen zoals bijvoorbeeld de mededeling dat Brandenburg van Oltsende bevriend was met Hitler, Goebbels en Mussolini. Marie-Thérèse ontkende pertinent iets te maken te hebben gehad met deze stukken. In het Sakata archief bevindt zich echter een handschrift met haar levensgeschiedenis dat grotendeels overeenkomt met de stukken in de Java Shinbun. Volgens Minoru schreef hij dat met behulp van Marie-Thérèse.

Na ruim een jaar, in januari 1947 werd Marie-Thérèse vrijgelaten op last van de officier van justitie na overleg met de procureur-generaal. Enkele dagen later werd ze gedeblokkeerd voor vertrek naar Nederland. Ze vloog met de Skymaster, een vervoermiddel dat niet voor iedereen was weggelegd. Ook is onduidelijk hoe dit zo snel geregeld werd. Niet iedereen was overigens overtuigd van haar onschuld, op de lijst van gedeblokkeerde personen stond achter haar naam 'landverraadster'. Mr. G.H. Evers van NEFIS stelde: *'M.i. is zij een zeer louche figuur, die zeker tot collaboratie (horizontaal, zowel als verticaal) in staat is geweest.'*²³

Tijdens het jaar dat Marie-Thérèse geïnterneerd was, werd ze niet in staat van beschuldiging gesteld en vond er geen berechting plaats. Het lijkt zeer aannemelijk dat ze ook na de oorlog baat heeft gehad bij haar vooroorlogse koloniale connecties in de hoogste kringen. Daarnaast speelde het feit dat zij een vrouw was, en reeds op leeftijd een rol. Vrouwen werden minder snel berecht voor tijdens de Tweede Wereldoorlog gepleegde wandaden dan mannen.²⁴ Bovendien lag op dat moment de nadruk veel meer op het opsporen en berechten van Japanse oorlogsmisdadigers. Desalniettemin lijkt zij anders behandeld te zijn dan andere vrouwen die verdacht werden van spionage

voor Japanners of die nauwe banden hadden onderhouden met leden van de Kempeitai tijdens de bezetting.²⁵ In een NEFIS rapport van 4 november 1946 wordt expliciet gemeld dat: *'...door haar sociale standing en het feit dat zij vele "inner" gegevens had door haar omgang met GG, van Karnebeek en andere hooggeplaatste regeringsambtenaren moet het onderzoek op zeer voorzichtige en sluwe wijze worden geleid.'*²⁶

De procureur-generaal van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië, mr. H.W. Felderhof, schreef op 20 april 1948 aan de Procureur-generaal bij het Bijzonder Gerechtshof in Amsterdam: *'Na alles wat er met en om de familie Brandenburg van Oltsende voor de bezetting te doen is geweest, is te dezer zake om redenen van opportuniteit, waarbij ook haar leeftijd in aanmerking genomen is, van een strafvervolgning afgezien.'* Hij pleitte in feite voor clementie. Hij voegde er aan toe dat er voor zover hij dit kan beoordelen geen feiten bekend zijn geworden om een berechting door een Bijzonder Gerechtshof mogelijk te maken.²⁷

De NEFIS was duidelijk niet van plan het hierbij te laten. In een 'zeer geheim' stuk aan het Hoofd Bureau Security bij het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen (Majoor Mr. G.P. Kiès) schrijft Mr. G.H. Evers van de NEFIS: *'Mijnerzijds zal getracht worden alsnog meerdere inlichtingen te verkrijgen omtrent betrokkene's houding tijdens de bezetting ter eventuele vervolging en berechting.'*²⁸ Toen uiteindelijk bij het Indische Beheersinstituut een kopie van het familieregister waarin het huwelijk stond boven water kwam, kon er tot actie worden overgegaan. Het Nederlands Beheersinstituut legde beslag op al haar bezittingen omdat zij door haar huwelijk met Minoru vijandelijk onderdaan was geworden. Marie-Thérèse liet het er opnieuw niet bij zitten. Ze spande een rechtszaak aan tegen het Beheersinstituut en schakelde via haar advocaat Minoru in Japan in om het huwelijk onwettig te laten verklaren. Uiteindelijk won ze de rechtszaak en kreeg haar eigendommen weer terug.²⁹

De geschiedenis van Marie-Thérèse en Minoru tijdens de Japanse bezetting is allesbehalve representatief voor de ervaringen van de meeste leden van Nederlandse en Indische gemeenschap, maar laat toch duidelijk zien dat het beeld van Japans Nederlandse connecties veel gelaagder is dan meestal wordt aangenomen. Uit hun verhouding blijkt hoezeer het private en het publieke, maar ook economische en culturele domeinen met

elkaar verweven zijn. Marie-Thérèse maakte tijdens en na de oorlog effectief gebruik van haar zorgvuldig opgebouwde economische, sociale en culturele kapitaal. Haar persoonlijke geschiedenis laat bovendien zien hoezeer koloniale netwerken blijvend van invloed kunnen zijn op individuele levens.

Ondanks het uitzonderlijke ervan kan deze geschiedenis bijdragen aan een genuanceerder beeld van de verhoudingen tussen Nederlanders en Japanners in die tijd. Het onderzoek naar kinderen van Japanse vaders en (meestal) Indische moeders liet al zien dat er meer contacten waren geweest dan achteraf werd gesteld. Maar in het geval van Marie-Thérèse zien we dat de contacten verder konden gaan dan individuele, al dan niet persoonlijke, connecties. Daarnaast zijn er nog steeds te weinig onderzoeken naar de rol van vrouwen tijdens de bezetting die recht doen aan hun agency en oog hebben voor hun medeplichtigheid. Ook vrouwen konden elke denkbare rol tussen slachtoffer en dader vervullen en zelfs meerdere tegelijkertijd.³⁰

De zoektocht naar de wederwaardigheden van Marie-Thérèse loopt vast in Den Haag. In 1970 liet zij zich uitschrijven uit de woning aan de Hart Nibbrigkade 44 waar ze sinds 1950 gewoond had. In de woonplaats Rotselaare in België, die ze aangaf als haar volgende domicilie, werd ze nooit ingeschreven. Het traceren van haar levensverhaal dat begon met vele onduidelijkheden, eindigt op dezelfde manier. Tot vandaag blijft haar overlijdensdatum onbekend. Het laat zien hoezeer Marie-Thérèse er in slaagde in goede en slechte tijden de regie over haar leven in eigen handen te houden.

-
- ¹ Anoma van der Veere, Japanse keizer in Nederland voor vriendschap en vergiffenis. NOS nieuws, 17 juni 2026.
- ² Toespraak van Koning Willem-Alexander bij het staatsbanket ter gelegenheid van het staatsbezoek van keizer Naruhito van Japan.
- ³ Buchheim, Eveline. 2008. "Hide and Seek": Children of Japanese-Indisch Parents." *Forgotten Captives in Japanese-Occupied Asia*.
- ⁴ Smith, Sidonie, and Julia Watson. 2001. *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 15-49.
- ⁵ Pollmann, Tessel. 2009. "Men Is Fascist of Men Is Het Niet": De Indische NSB Als Imperiale Droom En Koloniale Melkkoe." *Het Koloniale Beschavingsoffensief : Wegen Naar Het Nieuwe Indië, 1890-1950*.
- ⁶ Soerabaijasch Handelsblad 14.05.1940.
- ⁷ Memorandum van Mevrouw M. Th. Brandenburg van Oltsende-Geyssens, geboren 20 Februari 1893. NIOD, collectie 400 IC, inv.no. 4025, 2-3. Ook beschreven in het artikel van Marie-Thérèse in de Java Shinbun van 14 juli 1943. Zie ook: Termorshuizen, Gerard, Coen van 't Veer, and Sjoerd Meihuizen. 2020. *Een Groots En Meeslepend Leven : Dominique Berretty, Indisch Persmagnaat*. Zutphen: Walburg Pers.
- ⁸ Nationaal Archief, Den Haag, Netherlands Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 02537.
- ⁹ Soerabaijasch Handelsblad 14.05.1940.
- ¹⁰ <https://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn2/b/bwn2/idenburg>
- ¹¹ De Indische Courant 17.10.1941
- ¹² Memorandum van Mevrouw M. Th. Brandenburg van Oltsende-Geyssens, geboren 20 Februari 1893. NIOD, collectie 400 IC, inv.no. 4025, 14-15.
- ¹³ Joe Takeda in: Tucker, Anne, Dana Friis-Hansen, 金子隆一, 竹葉丈, 飯沢, 耕太郎, 木下, 直之, Peter C. Marzio, et al. 2003. *The History of Japanese Photography*. Edited by John Junkerman. New Haven: Yale University Press, in association with the Museum of Fine Arts, Houston.
- ¹⁴ Minoru Sakata, 1941, "Shashin no bunkateki shimei" (cultural responsibility of photography), *Shashin Bunka* 22, 480-484.
- ¹⁵ NIOD, collectie 400 IC, inv.no. 4025, 18.
- ¹⁶ Ibid.
- ¹⁷ Privéarchief Sakata, Ishinomaki, Japan.
- ¹⁸ Deze eenheid, 第三航空隊, Dai-san Kōkūtai, was onderdeel van de Japanse luchtmacht die onder andere actief was rondom voormalig Nederlands-Indië.
- ¹⁹ Privéarchief Sakata, Ishinomaki, Japan.
- ²⁰ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 02537.
- ²¹ Kopieën en vertaling van de artikelen in Java Shinbun in NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 02537.
- ²² NIOD, collectie 400 IC, inv.no. 4025.
- ²³ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 02537.
- ²⁴ Zie Trisko Darden, Jessica. 2026. *The Accused: How Women Faced Justice for Nazi-Era Crimes*. New Haven: Yale University Press.
- ²⁵ Eveline Buchheim, 2018, Vrouwen, vrees, verraad: Collaboratie door Nederlandse vrouwen in Nederlands-Indië tijdens de Tweede Wereldoorlog' in *Leidschrift Historisch Tijdschrift* vol.33 (2018) nr.2.
- ²⁶ Nationaal Archief, Den Haag, Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS) Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS), 1945-1950, nummer toegang 2.10.37.02, inventarisnummer doos 15.
- ²⁷ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Justitie: Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR), nummer toegang 2.09.09, inventarisnummer 107765.
- ²⁸ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 02537.
- ²⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1945-1954, nummer toegang 2.05.117, inventarisnummer 7852.
- ³⁰ Zie voor een heldere analyse van daderschap van vrouwen in Nazi Duitsland: Trisko Darden, Jessica. *The Accused: How Women Faced Justice for Nazi-Era Crimes*.